

GAP BÖLGESİ'NDE HAYVANCILIĞIN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE İÇİNDEKİ KONUMU

Development of Raising Livestock in the Southeast Anatolia Region and Its Position in Turkey

Yrd.Doç.Dr.Cahit AYDEMİR
D.Ü. Diyarbakır Meslek Yüksekokulu
caydemir@dicle.edu.tr

Dr. Murat PIÇAK
D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi
mbicak@dicle.edu.tr

ÖZET

Türkiye'de hayvancılık; artan nüfusun hayvansal protein ihtiyacının karşılanması, ihracatın artırılması, sanayi sektörüne hammadde sağlanması, bölgeler ve sektörler arası dengeli kalkınma ve kalkınmanın istikrarı, gizli işsizliğin önlenmesi, sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam olanaklarının yaratılması ve kalkınma finansmanının öz kaynaklara dayandırılması açılarından önemli bir potansiyele sahiptir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin hayvan varlığındaki değişim, Türkiye'nin genel tablosu ile benzer bir eğilim göstermesine rağmen; genel olarak Türkiye ortalamasının üzerinde bir azalma gerçekleşmiştir. Bölge'nin ekonomik açıdan geri kalmışlığı, hayvansal üretimin kapalı ekonomi içinde yer alması ve terör olayları sonucu meraların boşaltılmasıyla artan göçler hayvancılığın gelişmesini sınırlayan önemli etkenlerdir. Ayrıca Bölge'de; hayvan ıslahı, bakım ve besleme, hayvan hastalıklarıyla mücadele, verim düşüklüğü, örgütlenme ve pazarlama, eğitim, destekleme politikaları ve finansman kaynaklarına erişim alanlarında ciddi sorunlar bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki hayvancılık potansiyelinin akılcı plan, strateji ve desteklemelerle geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle ticari hayvancılığın geliştirilmesine yönelik bir dizi çalışmanın yapılması, Bölge'yi canlı hayvan, hayvansal ürünler ve hayvan yemine ihracatçı konumuna getirecektir.

Bu çalışmada; hayvancılığın insan beslenmesindeki ve ekonomik yapıdaki önemi; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hayvancılık sektöründe yaşanan değişimler kısaca irdelenecek ve bu değerlendirmelerden hareketle Bölge hayvancılığının geliştirilmesi için öneriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hayvancılık, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Kırsal Kalkınma

ABSTRACT

In Turkey, raising livestock has an important potential in terms of providing animal protein for growing population, increasing export, providing raw material for industry, keeping a balanced development among the regions and among the sectors and the stability of development, preventing from secret unemployment, providing employment possibilities in the industry and the service sectors, and basing development financing on equity capital.

Despite the fact that the change in the possession of animals in Southeast Anatolia Region shows similarity to the general picture of Turkey, a decrease which is higher than Turkey's average has occurred. The important factors limiting raising livestock are the economically undevelopment of the region, taking place of animal production in closed economy, and increasing migration due to the terrorist events causing to leave pastures. Moreover, there are serious problems in animal improvement, caring and feeding, struggling with animal illnesses, decreases in production, organization and marketing, training, support policies, and reaching financial resources.

It is necessary to improve raising livestock with a reasonable plan, strategy and support in the Southeast Anatolia Region. Carrying out a series of studies, particularly for improving raising livestock for commercial purposes, will help the region turn out to be a export center for live animals, animal product and feed.

In this study, the importance of raising livestock in human nutrition and in economic structure, the changes occurring in the sector of raising livestock in the Southeast Anatolia Region will be discussed, and some suggestions will be presented in order to develop region's raising livestock.

Key words: Livestock, Southeast Anatolia Region, Country Development

GİRİŞ

Hayvancılık, bir taraftan toplumun hayvansal protein ihtiyacının karşılanmasını sağlarken diğer taraftan da bitkisel üretim yapısına, kırsal refahın gelişmesine ve genel ekonomiye önemli katkılarda bulunur. Hayvancılık, gelişmişlik durumu ne olursa olsun tüm ülkeler için büyük önem arz etmektedir. İnsanlığın ilk çağlarında, özellikle göçebelik dönemlerinde yapılan en önemli ekonomik faaliyet hayvancılık olmuştur. *Açlık-tokluk, iyi-kötü beslenme* gibi insan odaklı konular günümüz dünya siyasetini etkilemektedir. Aynı zamanda, hayvansal üretimden elde edilen ürünlerin insan refahının temeli olduğu ifade edilmektedir(Saçlı, 2005, 1-2).

Günümüzde hayvancılık gelişmiş ülkelerde bir endüstri kolu haline gelmiş, ekonominin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu durum, hayvancılığın ulusal düzeyde geliştirilmesi gereken stratejik bir sektör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, hayvancılık sektörü, önümüzdeki dönemlerde de ekonomik yapıdaki ve insan beslenmesindeki önemini artırarak sürdürecektir.

Türkiye ekonomisinde hayvancılık; artan nüfusun hayvansal protein ihtiyacının karşılanması, bölgeler ve sektörler arası dengeli ve istikrarlı kalkınmanın sağlanması, kalkınma finansmanının öz kaynaklara dayandırılması, doğrudan insan gıdası olarak değerlendirilemeyen bitkisel ürün ve artıklarının hayvanlar için yararlı gıdalara dönüştürülmesi, sanayiye hammadde sağlanması ve istihdama olan katkılarından dolayı önemli bir sektördür. Türkiye’de, insanların yeterli ve dengeli beslenebilmesi için; bu konudaki mevcut potansiyelin ve uygulanan politikaların iyi analiz edilmesi ve sektörün sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Bununla beraber, giderek liberalleşen dünya ticaretinde, hayvancılık sektörünün uluslararası rekabete uyumunu sağlayacak politikalara yönelmesi büyük önem arz etmektedir.

Hayvancılığın Önemi ve Ekonomik Yapıya Etkisi

Hayvancılık, verimlerinden yararlanan hayvanların daha kısa sürede daha fazla verim vermesini sağlamaya yönelik, önemli bir zirai faaliyettir(<http://tr.wikipedia.org>). Hayvancılık bir

taraftan tarımsal işletmelere entansite ve düzenli gelir diğer taraftan çeşitli sanayi kollarının hammadde ihtiyacını sağlayan önemli bir üretim dalıdır(DPT, 2000, 1).

İnsan beslenmesinde en değerli ürün grubunu hayvansal kökenli ürünler oluşturmaktadır. Bu ürünlerden elde edilen hayvansal proteinlerin yerini başka bir madde dolduramamaktadır. İnsanın büyüme, gelişme ve sağlıklı kalabilmesinin yanısıra; beyin gelişimi bakımından da önemli olan sekiz adet aminoasit sadece hayvansal kökenli proteinlerde yeterli miktarda bulunmaktadır. Sağlıklı bir insanın vücut ağırlığının her kilogramı için günde 1 gr. protein tüketmesi ve bunun % 42'sinin, yani 30-35 gramının hayvansal kökenli olması gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde kişi başına ortalama günlük protein tüketimi 80-110 gr. olup, bunun % 50-60'ı hayvansal proteinlerden oluşmaktadır(Saçlı, 2007, 2). Ancak, ülkemizde tüketilen günlük protein miktarının sadece % 27'si hayvansal kökenli gıda maddelerinden sağlanmaktadır(Aslan, 2002, 10).

Hayvancılık, gelişmiş ülkelerde bir endüstri kolu haline gelmiş ve ekonominin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Batı ekonomilerinde "Endustrie Animale" ile ifadesini bulan sanayinin bizzat kendisi kırsal kalkınmanın lokomotifi durumunda bir sektördür(DPT, 2000, 1). Temel olarak hayvancılığa dayalı yem sanayi, süt ve süt mamulleri sanayi, dericilik ve tekstil sanayileri; veteriner ilaçları ve hayvancılık ekipman sanayileri yeni istihdam alanları yaratmakta, hayvansal ürünlerin işlenmesi yoluyla katma değer artışı sağlanmaktadır. Genellikle hayvancılığın katma değer yaratma imkanı, diğer tarımsal sektörlerle göre daha fazladır(Anonim, 2006, 2).

Hayvanlardan elde edilen ve tekstil sanayinde kullanılan deri, yün, yapağı, kıl, tüy, ipek gibi önemli hammaddeler bulunmaktadır. Son yıllarda sentetik hammaddelerin yoğun olarak kullanılmasına rağmen; halen değerlerini koruyan bu hammaddeler, yüksek fiyatlarla alıcı bulabilmektedir. Yine yem, ilaç ve nakliye gibi değişik maliyetler de sektöre girdi sağlamak ve üretim zincirine dahil olmaktadır. Hayvancılık kesintisiz bir üretim dalı olup, üretimin sürdürülebilmesi için yoğun bir iş gücüne ihtiyaç duyduğundan; ülke ekonomisine önemli bir

istihdam kaynağı oluşturmaktadır(Saçlı, 2007, 2). Bu durum, hayvancılığın ulusal düzeyde geliştirilmesi gereken stratejik bir sektör olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaliteli ve bol miktarda üretilen hayvansal ürünler her zaman dış ticarete açık ürünler olup, bu ürünlerden önemli döviz girdisi sağlanabilmektedir. Nitekim ABD, Almanya, İngiltere, Hollanda, Danimarka, Avustralya, Yeni Zelanda ve Fransa gibi hayvancılığı gelişmiş olan birçok ülke, bu yolla önemli kazançlar sağlamaktadır(Saçlı, 2005, 3).

Bunların yanısıra, özellikle çayır ve meralardan yararlanılarak (yani ekonomik olarak çok fazla değer arz etmeyen alanlardan) elde edilen ürünler, hayvanlar tarafından değerlendirilerek değerli ürünlere dönüştürülebilmektedir(Kaya, 1994, 8).

Türkiye ekonomisinde hayvancılık; artan nüfusun hayvansal protein ihtiyacının karşılaması, bölgeler ve sektörler arası dengeli kalkınma ve istikrarı sağlaması, sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam olanakları yaratarak kırsal alanlarda işsizlik sorununu azaltması ve gizli işsizliği önlemesi, göçü önlemesi, kalkınma ve sanayileşme finansmanını öz kaynaklara dayandırması, doğrudan insan gıdası olarak değerlendirilemeyen bitkisel ürünlerin ve artıklarının hayvanlara faydalı gıdalara dönüştürmesi, sanayi için hammadde sağlaması, ihracatı artırması açısından önemli potansiyele sahip bir sektördür(Anonim, 2004, 1). Bunların yanında, sektörün ulusal beslenme ve koruyucu sağlık politikasının başarıya ulaştırılması açısından sosyal amacı ağır basan görevleri de bulunmaktadır(DPT, 2000, 1).

Türkiye'nin tarımsal üretimi içinde hayvancılık önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de hayvancılığın GSYİH'ya katkısı % 6 ve toplam tarımsal üretim içindeki payı % 33-36 arasında değişmektedir(Anonim, 2006, 2).

Tarımda ileri ülkelerin çoğu, bitkisel üretimin önemli bir bölümünü hayvansal üretimi artırmak için kullanmaktadırlar. Bu ülkelerde hayvancılığın tarımsal üretimdeki payı daima % 50'nin üzerinde bulunmakta ve bu pay artmaya devam etmektedir. Örneğin; Fransa'da % 60, İngiltere ve Almanya'da % 70'e kadar yükselmektedir(Akman ve Tatar, 2006, 43; Faostat, 2006). Türkiye'nin geleneksel tarım kültürü içerisinde bitkisel üretim birincil üretim faaliyeti

durumunda olup, hayvansal üretim tarımsal üretim değerinin % 25-30'unu oluşturmaktadır(GAP-BKİ, 2005, 30). Bu durumun temel nedeni, Türkiye'de hayvancılığın ticari bir faaliyet olarak algılanmamasıdır. Türkiye'deki mevcut işletmelerin büyük çoğunluğu ekonomik işletmecilikten uzak orta ölçekli veya küçük aile işletmeciliği tarzındadır. Bu işletmeler, daha yüksek verim için uygun çevre sağlamak yerine; mevcut koşullara uyum sağlama çabası içerisindeyler. Verim kontrolleri ve kayıt işlemleri yapılmadığından ıslah faaliyetleri ve üretim planları yapılamamaktadır. Ayrıca işletmeler yeterli alet ve ekipmandan yoksundur(Saçlı, 2007, 48-49).

Hayvansal ürünlerin üretim ve tüketim miktarları, günümüzde gelişmişliğin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Türkiye, hayvan sayısı bakımından önemli bir potansiyele sahip olmasına karşın; tüketilen hayvansal ürünler açısından gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında durum pek parlak görünmemektedir. Türkiye'de kişi başına tüketilen et miktarı 19 kg/yıl, süt miktarı 170 litre/yıl, yumurta miktarı 120 adet/yıl dolayındadır. Gelişmiş ülkelerde bu değerler; et için 80 kg/yıl, süt için 350 litre/yıl, yumurta için 350 adet/yıl'dır(Anonim, 2006, 5). Türkiye'de kişi başına tüketilen hayvansal ürünlerin düşüklüğü ve talebi karşılamak için hayvansal ithalata başvurulması sektördeki yetersizliğin önemli göstergeleridir.

Hayvancılık için büyük bir potansiyele ve uygun iklim yapısına sahip olan Türkiye'de, üreticiler yıllardan beri gelen alışkanlıkları gereği, kendi kendine yeterliliği benimseyen kapalı sistem bir üretim modeli içerisinde, hayvansal ürün ihtiyacını karşılama çabasında olmuşlardır. Son yıllarda ülkemizdeki tarım sektöründe sadece hayvancılık yapan işletme oranı % 2,36, bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapan işletme oranı ise % 97,64 olarak tespit edilmiştir(GAP-BKİ, 2005, 31).

Özellikle AB'ye uyum ve rekabet gücünün artırılabilmesine yönelik olarak hayvansal üretimin tarımsal üretim içerisindeki payının artırılması için gerekli alt yapı ve mevzuat çalışmalarının yapılması gerektiği açık olarak görülmektedir(Saçlı, 2007, 3). Bu çerçevede,

hayvancılık sektörü, önümüzdeki dönemlerde ülke ekonomisi ve insan beslenmesindeki önemini artırarak sürdürecektir.

Türkiye'nin özellikle ülke insanının yeterli ve dengeli beslenebilmesi için, hayvancılık alanındaki mevcut potansiyelini ve uyguladığı politikaları iyi analiz etmesi ve sektörün sürdürülebilirliğini sağlaması gerekmektedir. Ayrıca, giderek liberalleşen dünya ticaretinde, hayvancılık sektörünün uluslararası rekabete uyumunu sağlayacak politikalara yönelmesi büyük önem arz etmektedir.

GAP'ın Sosyo-Ekonomik Önemi

GAP Bölge'si toplam ülke yüzölçümünün % 9,7'sine tekabül eden 75.358 km²'lik bir alana sahiptir(Paksoy, 2001, 239). Bölge; Hatay ve Kahramanmaraş'ın doğusu, Güneydoğu Toroslar'ın güney etekleri ile güneyde Suriye, kısmen de Irak sınırları arasında kalmaktadır. Karacadağ ve Mardin dağları Bölge'yi batıda Orta Fırat, doğuda Dicle olmak üzere iki bölüme ayırmaktadır(Akın, 1999, 102).

Türkiye'de planlı döneme geçişle birlikte, bölgesel gelişmeye ve bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine özel bir önem verilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, temel araç olan bölgesel kalkınma planlarının yanısıra; yatırım teşvikleri, Kalkınmada Öncelikli Yöre politikaları, sanayi altyapı yatırımları vb. çalışmalar yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu çalışmalardan önemli bir pay almış; GAP, belirlenen bu çerçeve neticesinde uygulanmaya konulmuş en önemli projedir(GAP-BKİ, 1993a, 2).

GAP, Bölge'nin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla başlatılmıştır. Proje, Cumhuriyet Tarihimizin en büyük ve entegre projeler paketi olma özelliği yanında; Türk insanının baştan sona programlayıp uygulamaya koyduğu bir bölgesel kalkınma projesidir(Demir, 1989, 81). Entegre niteliğiyle Proje, sadece barajlar, hidro-elektrik santralleri, sulama tesisleri gibi fiziksel yatırımlarla sınırlı kalmayıp; bunların yanında, birbiriyle eşgüdüm içinde tarımsal gelişme,

sanayi ve kentsel altyapı, haberleşme, eğitim, sağlık, kültür, turizm vb. sosyo-ekonomik faktörlerin geliştirilmesine yönelik yatırım ve etkinlikleri de içermektedir(GAP-BKİ, 1993b, 2).

GAP ve Hayvancılık

GAP Bölgesi'nin tarımsal yapısında, hayvancılık önemli bir yere sahiptir. Bölge doğal koşulları ve sosyal yapısı itibariyle hayvancılık faaliyetleri için uygun bir potansiyel arz etmektedir. Bu potansiyelin, GAP'ın sağlayacağı sulama imkanlarının artması sonucunda sağlanacak yem bitkileri üretimi artışı ve kentleşmenin sağlayacağı talep artışına bağlı olarak büyük gelişme göstermesi beklenmektedir.

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı, Bölge'yi tarıma dayalı ihracat üssü haline getirmeyi öngörmektedir. Plan'da sulama projelerinin devreye girmesiyle birlikte, Bölge'de yetiştirilecek tarımsal ürünleri değerlendirecek olan tarıma dayalı sanayilerin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Plan'da hayvansal ürünler sanayi stratejik sanayiler arasında yer almakta ve ümitvar olarak görülmektedir(DPT, 1990, 151-152).

GAP Master Planı'na göre, Bölge'de 2010 yılına kadar stratejik önem taşıyan hayvancılık sektörünü kalkındırma çabalarının yoğunlaştırılacağı altı gelişme alanı saptanmıştır. Buna göre et işleme ve deri sanayilerinin Siirt ve Batman'da, diğer sanayi kollarına giren hayvansal ürün sanayilerinin Diyarbakır'da geliştirilmesi; Mardin ve Şırnak'ta hayvancılık faaliyetlerinin özendirilmesi ve çevresindeki alanlarla karşılıklı bağlantılarının güçlendirilmesi hayvancılık sektörüyle ilgili temel stratejiyi oluşturmaktır. Ayrıca Şanlıurfa, Diyarbakır ve Batman'da yem bitkileri üretiminin yoğunlaştırılması hedeflenmiştir(DPT, 1990, 152-154).

GAP Master Planı'nda öngörülen plan hedeflerine ulaşamaması üzerine, Sekizinci BYKP makro çerçevesinde GAP Bölge Kalkınma Planı hazırlanmıştır. GAP Bölge Kalkınma Planı'nda Bölge hayvancılığıyla ilgili olarak "Geleneksel olarak sürdürülen hayvancılığın, niteliksel dönüşüm süreci hızlandırılarak desteklenecek, özellikle sulama dışı alanlarda tamamen meraya dayalı olarak yürütülmekte olan hayvancılık faaliyetlerinde kontrollü otlatma yöntemi

benimsenecek, mera destekli ahır/ağıl yetiştiriciliğinin özendirilmesi ile sulu tarım alanlarında ahır/ağıl yetiştiriciliğine dayalı entegre hayvancılık sistemine geçilecek ve Bölge genelinde özendirilerek yaygınlaştırılacaktır.” şeklinde genel amaçlar tespit edilmiştir(GAP-BKİ, 2005, 42).

Bu çerçevede;

- Tüm illerde ekosisteme dayalı hayvancılık faaliyetlerini uzman hayvancılık faaliyetlerine dönüştürmek
- Hayvancılıkta üretim ve verim artışını sağlamak, Tablo 1’deki ki verim ve üretim büyüklüklerine ulaşmak

Tablo 1. GAP Bölgesi Hayvansal Üretim ve Verimleri (1998-2010)

	1998 Yılı	2010 Yılı
İnek Sütü Üretimi	436.624 Ton	1.217.457 Ton
Koyun Sütü Üretimi	134.743 Ton	313.813 Ton
Keçi (Kıl) Sütü Üretimi	47.910 Ton	63.932 Ton
Keçi (Tiftik) Sütü Üretimi	515 Ton	2.304 Ton
Bal üretimi	1.167 Ton	5.069 Ton
Yumurta Üretimi	24.451 Ton	185.450 Ton
Yapağı Üretimi	6.488 Ton	13.076 Ton
İpek Üretimi	9 Ton	250 Ton
Katma Değer (2000-2010)	183.564 Milyar TL	428.135 Milyar TL
İstihdam	173.000 Kişi/yıl	285.000 Kişi/yıl
İnek Laktasyon Verimi	1.123 Kg	2.630 Kg
Koyun Laktasyon Verimi	50 Kg	100 Kg
Keçi Laktasyon Verimi	50 Kg	65 Kg
Yumurta Verimi	150 Adet/Yıl	240 Adet/Yıl
Kovan Bal Verimi	9,8 Kg	12 Kg
Koyun Yapağı Verimi	1,6 Kg	2 Kg
Sığır Genetik Yapısı (Saf-Melez-Yerli) %	4-23-73	27-46-27

Kaynak: GAP-BKİ, **Dünyada, Türkiye’de ve GAP’ta Tarım**, Ankara, 2005, s. 43.

- Bölge üreticilerinin pazar ve tedarik piyasalarında güçlenmeleri için tedbirler almak
- Sektöre ilişkin bilgi ve teknolojik imkanların Bölge’deki üreticilere ve aile çevrelerine ulaşmasını sağlayacak tedbirler almak

- Hayvancılığa ilişkin kamusal hizmet alanlarında eşgüdümü artırıcı tedbirleri almak; Bölge'nin uygun bir ilinde "Hayvancılık Koordinasyon Merkezi"ni kurmak
- Bölge'nin komşu ülkelere sınır illerinde (Kilis, Şanlıurfa, Mardin, Şırnak) kaçak hayvan girişini önlemek ve hayvan girişlerini kontrol altına almak
- Bölge'deki tüm illerde kırsal ve kentsel hayvancılık ağ sistemleri oluşturmak
- Batman, Diyarbakır ve Siirt illerinde Organize Hayvancılık Bölgeleri kurmak

hedefleri belirlenmiştir(GAP-BKİ, 2005, 42-43).

GAP'ta Beklenen Bitkisel Üretim Değişiklikleri

GAP Master Planı'nda, Bölge'de sulamaya tam olarak geçilmesiyle 1.7 milyon hektar alanda sulu tarım yapılacağı ve buna bağlı olarak ürün deseninde değişiklikler olacağı beklenmektedir. Ürün deseninde, II. ürün olarak daha çok hayvancılık lehine, hayvan yemi üretiminde artış olacağı öngörülmektedir. GAP Master Planı 2005 yılı projeksiyonuna göre, Bölge'de ana ürün arpa dahil yem bitkisi üretiminin toplam ekiliş alanı % 15 ve ikinci ürün silajlık mısır dahil diğer yem bitkisi ekiliş alanı % 8'dir. Buna göre, toplam yem bitkisi ekiliş alanının % 23 olması beklenmektedir. Plan döneminde Bölge'deki mevcut yem üretimi % 1 civarındadır(DPT, 1990, 135-142). Yem bitkileri üretiminin gelişmesi, hayvancılığın gelişmesi için itici bir güçtür.

1.7 milyon hektar alan sulamaya açıldıktan sonra Bölge'deki kaba yem üretiminin 500 kat artması ve hayvancılık sektöründe 476.323 kişinin iş olanağına kavuşturulması beklenmektedir(DPT, 1990, 142, 166).

GAP'ta Beklenen Hayvansal Üretim Değişiklikleri

GAP Master Planı'na göre, GAP'ın uygulamaya girmesiyle farklılaşacak ürün deseni ve üretim kapasitesi nüfus artışını ve yatırımların Bölge'ye gelmesini sağlayacaktır. Buna paralel olarak; tarımda çalışan nüfus azalacak, tarımsal işletmeler açık pazar ekonomisine tabi olacak,

halkın yaşam standardı yükselecektir. Bu değişiklikler, Bölge'nin hayvansal ürünlere olan talebini ve ihtiyacını artıracaktır(DPT, 1990, 139-140).

Entansif tarıma geçilmesiyle, Bölge'nin hayvansal üretiminde birim başına verimin az, meraya bağımlılığın fazla olduğu küçükbaş hayvancılığın önemini yitireceği tahmin edilmektedir. Sulamanın yaygınlaşmasıyla mera alanlarının azalacağı, hayvancılığın entansif şekle döneceği; bunun sonucunda küçükbaş hayvancılığın yerini birim başına verimi yüksek olan büyükbaş hayvanların alacağı tahmin edilmektedir. Sulamaya açılacak 1.7 milyon hektar arazinin %15+8'inde yem bitkileri üretiminin yapılması, sığır yetiştiriciliğinin gelişmesi için bir altyapı oluşturması beklenmektedir(DPT, 1990, 160-166). Faktör verimliliğinin yakalanabilmesi için böylesine bir eğilimin gelişmesi kaçınılmazdır.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi (GAP-BKİ)'nin Hayvancılığa Yaklaşımı ve Hayvancılığı Geliştirme Çalışmaları

GAP-BKİ'nin hayvancılıkla ilgili genel yaklaşımı, Bölge'nin sulanan alanlarında entansif üretime uygun, yüksek süt ve döl verimli, besi ve karkas kalitesi yüksek büyükbaş hayvancılığın; sulama dışı alanlarında ise hayvancılığın canlandırılmasına ve bu yolla topraksız ve az topraklı yoksul çiftçilerin gelir düzeyinin yükseltilmesine hizmet edecek ekstansif koyuncululuğun ve bazı illerde keçiciliğin teşvik edilmesidir(GAP-BKİ, 2005, 41-42).

GAP-BKİ, GAP Bölgesi'nde hayvancılığı geliştirmek amacıyla, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne bitkisel ve hayvansal üretim ve yetiştirme tekniklerini içeren bir dizi proje hazırlatmıştır. Hazırlanan projeler TİGEM Ceylanpınar Tarım İşletmeleri Müdürlüğü'nde yürütülmüştür. Bu bağlamda (Tüzün ve Yenigün, 2002, 6-7; gap.gov.tr, 2006);

Yürütülen Projeler:

- GAP Bölgesi'nde Entansif Süt Sığırcılığını Geliştirmek İçin Uygulanabilecek Islah Organizasyon Modeli
- GAP Bölgesi'nde Yetiştirilen İvesilerin Süt, Döl ve Et Verimlerinin Islahında Egzotik Irklardan Yararlanma Olanakları
- GAP Bölgesi'nde Çeşitli Bal Arısı Irklarının Performanslarının Saptanması ve Bölgede Mevcut Arı Irklarının Islahı Olanakları

- GAP Bölgesi'nde Entansif ve Yarı Entansif Koşullarda Hindi Yetiştiriciliği
- GAP Bölgesi'nde Hayvansal Ürünler Pazarlama Yapısı ve Geliştirilmesi
- Yem Bitkileri Adaptasyonu
- GAP Alanındaki Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizinin Kısa, Orta ve Uzun Vadedeki Kredi İhtiyacının Araştırılması

Planlanan Çalışmalar:

- GAP Bölgesi Sözleşmeli Hayvancılık Projesi
- Hayvancılık Danışmanlık Hizmetleri
- Küçükbaş Hayvancılığı Destekleme Projesi
- Entegre Su Ürünleri Projesi
- İpekböcekçiliği Geliştirme Projesi
- Demonstrasyon Çiftlikleri Projesi
- Organize Hayvancılık Bölgesi Pilot Projesi

GAP Bölgesi'nde Hayvancılığın Gelişimi ve Türkiye İçindeki Konumu

GAP Bölgesi'nin tarımsal yapısında, hayvansal üretim önemli bir yer almaktadır. Hayvancılık, genellikle meraya kısmen de anız otlatmasına dayalı olup; ekstansif hayvancılık karakterini taşımaktadır. Hayvan ırkları içerisinde yerli ırklar yüksek oranda bulunduğundan, birim hayvan başına verim düşüktür. Hayvansal üretim içerisinde büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, ağırlıklı ve öncelikli olarak önemini korumaktadır(Karlı, 2001, 547).

Bölge'deki ekolojik alt-bölgeler hayvancılık faaliyetlerine farklı koşullar sunmakla ve belli alanlarda yoğunlaşmalara yol açmaktadır. Başka bir deyişle, Bölge'deki hayvancılık faaliyetinin niteliğini eko sistem tayin etmektedir. Bölge'de Anti-Toros'un güney etekleri, Karacadağ ve Mardin Dağları varolan populasyonun yoğunlaşma alanları olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu alt-bölgeler, *özellikle klimatolojik faktörlerin tayin ettiği ekolojik alt zonlar* olarak tanımlanmaktadır. Bölge'nin kentsel yerleşim alanlarında hayvan yetiştiriciliği, her türlü olumsuz koşullara rağmen, yaygın olarak yapılmakta; Batman ve Diyarbakır kent

merkezlerinde süt inekçiliği ve besi koyunculuğu faaliyetleri yoğun olarak sürdürülmektedir(Dağ vd., 2002, 5).

Tablo 2. Canlı Hayvan Varlığı (Baş)

Yıllar	Türkiye				
	Sığır	Manda	Koyun	Keçi	Kümes Hayvanları
1995	11.789.000	255.000	33.791.000	9.111.000	135.250.515
1996	11.886.000	235.000	33.072.000	8.951.000	158.756.285
1997	11.185.000	194.000	30.238.000	8.376.000	175.223.388
1998	11.831.000	176.000	29.435.000	8.057.000	243.913.791
1999	11.054.000	165.000	30.256.000	7.774.000	246.476.193
2000	10.761.000	146.000	28.492.000	7.201.000	264.450.658
2001	10.548.000	138.000	26.972.000	7.022.000	223.140.518
2002	9.803.498	121.077	25.173.706	6.780.094	251.100.958
2003	9.788.102	113.356	25.431.539	6.771.675	283.674.374
2004	10.070.346	103.900	25.201.155	6.609.937	302.799.483
Başlangıç Yılına Göre % Değişim	-14,6	-59,3	-25,4	-27,5	+123,9

Yıllar	GAP Bölgesi				
	Sığır	Manda	Koyun	Keçi	Kümes Hayvanları
1995	638.640	7.680	4.923.660	1.796.160	5.698.675
1996	736.090	7.630	4.736.540	1.685.820	4.112.970
1997	590.090	4.080	3.909.220	1.398.100	4.467.730
1998	628.130	4.650	4.043.920	1.469.520	4.847.930
1999	674.040	4.790	4.084.270	1.452.350	5.226.591
2000	649.080	4.390	3.902.220	1.309.870	4.910.620
2001	695.660	4.490	3.861.750	1.376.640	4.530.568
2002	637.638	4.623	3.588.262	1.285.173	4.326.189
2003	628.241	5.184	3.729.025	1.298.965	3.907.615
2004	631.516	4.763	3.638.339	1.219.538	3.804.100
Başlangıç Yılına Göre % Değişim	-1,1	-38	-26,1	-32,1	-33,2

Kaynak: TÜİK, **Tarım İstatistikleri**, <http://www.tuik.gov.tr>, (Erişim: 2007).

1995-2004 döneminde, GAP Bölgesi'ndeki canlı hayvan varlığı Türkiye ortalamaları ile karşılaştırıldığında sığır ve manda sayısındaki azalma Türkiye ortalamalarından düşük iken, koyun ve keçi sayısındaki azalma daha yüksek seviyede seyretmiştir. Kümes hayvanları sayısında ise Türkiye genelinde önemli bir gelişme söz konusu iken, Bölge'de önemli oranda azalma olmuştur.

1995-2004 döneminde, GAP Bölgesi'ndeki canlı hayvan varlığının Türkiye içindeki payı sığır sayısında % 5,4'ten % 6,3'e yükselmiş, manda sayısında % 3'ten % 4,6'ya yükselmiş, koyun sayısında % 14,6'dan % 14,4'e gerilemiş, keçi sayısında % 19,7'den % 18,5'e gerilemiş ve kümes hayvanları sayısında % 4,2'den % 1,3'e gerilemiştir.

Tablo 3. Hayvansal Ürünler Üretimi

Yıllar	Türkiye					
	Beyaz Et (Ton)	Kırmızı Et (Ton)	Yumurta Sayısı (1000)	Süt (Ton)	Deri (Adet)	Bal (Ton)
1995	282.038	415.239	10.268.668	10.601.552	8.945.838	68.620
1996	422.367	416.797	9.787.220	10.760.938	8.883.199	62.950
1997	471.927	516.945	12.089.341	10.076.527	10.736.572	63.319
1998	487.542	532.504	13.887.864	9.970.531	12.447.592	67.490
1999	609.653	511.296	14.090.023	10.082.009	11.262.624	67.259
2000	662.748	491.499	13.508.586	9.793.972	10.137.124	61.091
2001	629.888	435.778	10.575.046	9.495.550	8.066.822	60.190
2002	726.607	420.595	11.554.910	8.408.569	6.987.372	74.554
2003	905.252	366.962	12.666.782	10.611.011	6.234.555	69.540
2004	914.458	447.154	11.055.557	10.679.407	6.884.745	73.929
Başlangıç Yılına Göre % Değişim	+224,2	+7,7	+7,7	+0,7	-23	+7,7
	GAP Bölgesi					
1995	1.821	30.333	320.896	658.827	1.268.751	892
1996	4.647	27.984	250.157	696.146	1.159.991	868
1997	4.566	42.737	386.353	571.709	1.382.625	1.119
1998	4.832	35.992	391.211	621.196	1.573.073	1.165
1999	3.474	37.583	384.632	655.296	1.467.259	1.115
2000	1.480	27.699	380.534	643.285	1.174.405	1.310
2001	1.359	22.334	388.220	632.774	809.966	1.299
2002	1.521	35.728	275.028	556.503	1.164.040	1.370
2003	2.030	32.177	273.359	594.536	1.133.056	1.963
2004	-	38.693	280.498	565.836	1.290.474	1.838
Başlangıç Yılına Göre % Değişim	-	+27,6	-12,6	-14,1	+1,7	+106,1

Kaynak: TÜİK, **Tarım İstatistikleri**, <http://www.tuik.gov.tr>, (Erişim: 2007).

1995-2004 döneminde, GAP Bölgesi'nde üretilen hayvansal ürün miktarları Türkiye'deki toplam üretim ile karşılaştırıldığında kırmızı et, deri ve bal üretimi Türkiye ortalamalarına nispeten yükselme eğiliminde iken, yumurta ve süt üretimi düşme eğilimi göstermiştir. Beyaz et üretimi ise tamamen durdurulmuştur.

1995-2004 döneminde, GAP Bölgesi'nde üretilen hayvansal ürünlerin Türkiye'deki toplam üretim içindeki payı beyaz et üretiminde % 0,6'dan % 0'a gerilemiş, kırmızı et üretiminde % 7,3'ten % 8,7'ye yükselmiş, yumurta üretiminde % 3,1'den % 2,5'e gerilemiş, süt üretiminde % 6,2'den % 5,3'e gerilemiş, deri üretiminde % 14,2'den % 18,7'ye yükselmiş ve bal üretiminde % 1,3'ten % 2,5'e yükselmiştir.

Tablo 4. Hayvansal Üretim Değeri (YTL)

Yıllar	Türkiye			
	Canlı Hayvanlar Değeri	Hayvansal Ürünler Değeri	Kişi Başına Canlı Hayvanlar Değeri	Kişi Başına Hayvansal Ürünler Değeri
1996	970.625.303	624.874.142	15,4	9,9
1997	1.289.343.238	1.207.204.346	20,1	18,8
1998	2.455.210.848	2.472.217.797	37,6	37,9
1999	4.808.858.270	3.662.180.767	72,5	55,2
2000	6.652.064.707	5.152.206.053	98,7	76,4
2001	8.302.041.520	6.069.068.226	121,4	88,8
2002	10.470.768.491	9.399.981.157	151,1	135,6
2003	14.380.595.144	13.443.323.449	204,8	191,4
2004	18.395.078.359	15.573.596.245	258,5	218,9
2005	20.919.259.801	16.506.021.951	290,3	229

Yıllar	GAP Bölgesi			
	Canlı Hayvanlar Değeri	Hayvansal Ürünler Değeri	Kişi Başına Canlı Hayvanlar Değeri	Kişi Başına Hayvansal Ürünler Değeri
1996	83.139.326	38.763.460	13,9	6,5
1997	94.683.811	64.247.570	15,5	10,5
1998	174.646.306	133.458.015	27,9	21,3
1999	364.096.323	207.423.921	56,8	32,3
2000	530.390.646	274.674.753	80,9	41,9
2001	725.368.980	326.459.112	108,4	48,8
2002	895.911.293	512.777.706	131,3	75,1
2003	1.228.808.575	702.859.604	176,6	101
2004	1.442.138.086	810.238.824	203,3	114,2
2005	1.522.434.103	836.813.295	210,6	115,8

Kaynak: TÜİK, **Tarım İstatistikleri**, <http://www.tuik.gov.tr>, (Erişim: 2007).

1996-2005 döneminde, Türkiye'de gerçekleşen enflasyon olgusu göz önüne alınarak, hayvansal üretim değerleri yıllık ortalama döviz kuru üzerinden USD'ye çevrilerek incelenecektir.

Tablo 5. Hayvansal Üretim Değeri (\$)

Yıllar	Türkiye			
	Canlı Hayvanlar Değeri	Hayvansal Ürünler Değeri	Kişi Başına Canlı Hayvanlar Değeri	Kişi Başına Hayvansal Ürünler Değeri
1996	8.983.528	5.783.462	0,14	0,09
1997	6.266.857	5.867.621	0,10	0,09
1998	7.813.420	7.867.542	0,12	0,12
1999	8.860.939	6.748.039	0,13	0,10
2000	9.854.852	7.632.853	0,15	0,11
2001	5.739.360	4.195.663	0,08	0,06
2002	6.406.095	5.750.979	0,09	0,08
2003	10.302.504	9.631.026	0,15	0,14
2004	13.706.191	11.603.881	0,19	0,16
2005	15.605.565	12.313.332	0,22	0,17
Başlangıç Yılına Göre % Değişim	+73,7	+112,9	+57,1	+88,9

	GAP Bölgesi			
1996	769.488	358.771	0,13	0,06
1997	460.211	312.276	0,08	0,05
1998	555.791	424.714	0,09	0,07
1999	670.894	382.205	0,10	0,06
2000	785.759	406.923	0,12	0,06
2001	501.461	225.687	0,07	0,03
2002	548.125	313.721	0,08	0,05
2003	880.339	503.541	0,13	0,07
2004	1.074.538	603.709	0,15	0,09
2005	1.135.721	624.254	0,16	0,09
Başlangıç Yılına Göre % Değişim	+47,6	+74	+23,1	+50

Kaynak: TÜİK, **Tarım İstatistikleri** - 2007 verilerinden hesaplanmıştır.

1996-2005 döneminde, GAP Bölgesi'ndeki canlı hayvan değerleri, hayvansal ürün değerleri, kişi başına düşen canlı hayvan değerleri ve kişi başına düşen hayvansal ürün değerleri artış oranları Türkiye ortalamalarına nispeten düşük oranlarda seyretmiştir.

1996-2005 döneminde, GAP Bölgesi'ndeki canlı hayvan değerinin Türkiye içindeki payı % 8,6'dan % 7,3'e ve üretilen hayvansal ürün değeri % 6,2'den % 5,1'e gerilemiştir. Aynı dönemde, GAP Bölgesi'nde kişi başına düşen canlı hayvan değerinin Türkiye genelinde kişi

başına düşen canlı hayvan değerine oranı % 92,9'dan % 72,7'ye ve kişi başına düşen hayvansal ürün değerinin Türkiye genelinde kişi başına düşen hayvansal ürün değerine oranı % 66,7'dan % 52,9'a gerilemiştir.

GAP Bölgesi'nde Hayvancılık Sektöründe Yaşanan Gerilemenin Nedenleri

GAP Bölgesi doğa koşulları ve sosyal yapısı itibariyle hayvancılık faaliyetleri için uygun bir potansiyel arz etmektedir. Bu potansiyelin, GAP'ın sağlayacağı sulama imkanlarının artması sonucunda sağlanacak yem bitkileri üretim artışıyla ve kentleşmenin sağlayacağı talep artışına bağlı olarak büyük gelişme göstermesi beklenmektedir(Yavuzer vd., 2003, 206). Bu müspet potansiyele rağmen, Türkiye genelindeki gerileme eğilimine ve Bölge'nin özel koşullarına bağlı olarak, hayvancılık sektöründe beklenen gelişmelere ulaşamamıştır. 1980-1998 yılları arasında Bölge'de yaşanan olağan üstü hal ve buna bağlı olarak meraların kapatılması sonucu ortaya çıkan göç olayları, yurt dışından Bölge'ye kaçak hayvan girişleri sonucu karlılığın azalması, komşu ülkelerden Bölge hayvanlarına bulaşan veba, şap gibi hastalıklardan dolayı hayvancılık sektöründe büyük gerilemeler olmuştur(Dağ vd., 2002, 4). Ayrıca, Türkiye'deki genel tarım politikalarının olumsuz yansımaları Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de hissedilmektedir(DPT, 2000, 9-10).

Yukarıda genel olarak sayılan sorunların dışında, Bölge'deki hayvancılığı etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden her birinin etki payını dikkate almadan yapılacak çalışmalar, başarıya ulaşamayacaktır. Bölge genelindeki hayvancılığın gerileme nedenleri şöyle sıralanabilir:

1. Verimi düşük olan hayvan ırklarının verim düzeylerinin artırılmasında en etkin yöntem ıslah çalışmalarıdır. Islah çalışmalarında gerekli olan damızlık hayvanların yeterli düzeyde tedariki, damızlık yetiştiren işletmelerin kurulması ve çoğalmasıyla mümkündür. Bölge'de damızlık yetiştiriciliğinde Ceylanpınar Tarım İşletmesi dışında, organize olmuş bir kurum bulunmamaktadır. Ancak bu işletmede yetiştirilen damızlıklar, Bölge'nin ihtiyacını karşılayacak kapasite ve düzeyde değildir(Anonim, 2004, 44). Bölge'de yıllardan beri uygulanan ıslah

çalışmaları sonucunda; kültür ırkı % 4, melez ırk % 23,4'e ulaşmıştır. Yerli ırkların oranı % 72,6'dır(GAP-BKİ, 2005, 35). Bu oranlar, Bölge'deki ıslah çalışmalarının yetersiz düzeyde olduğunu göstermektedir.

2. Bölge'de hayvancılık faaliyetlerinin tamamına yakını meraya dayalı ekstansif sistemle yürütülmekte, sadece kış aylarında bir miktar yem ilavesi yapılmaktadır. Meralardaki aşırı otlatmaya rağmen gerekli bakım-dinlendirme çalışmaları yapılmamaktadır. Bölge'de kaba yem üretimi yetersizdir. Ekilebilir tarım alanları içinde yem bitkileri üretimi % 3 seviyesindedir*. Oysa gelişmiş ülkelerde bu değer, % 25-30 düzeylerindedir(Anonim, 2006, 16).

Bölge'deki karma yem fabrikalarının sayısı, hayvan varlığı dikkate alındığında diğer bölgelere nispeten yetersiz düzeydedir. Buna rağmen, karma yem talebinin az olması nedeniyle, mevcut fabrikalar ortalama % 22,2 kapasite ile çalışmaktadırlar. Ayrıca, karma yem üretiminde gerekli denetimler yapılmadığı için, piyasada kaliteli ve kalitesiz yemler beraber satılmakta; üreticiler ucuz olan kalitesiz yeme yönelmekte ve sonuçta hayvanlardan beklenen verim alınamamaktadır(GAP-BKİ, 2005, 38-39).

3. Bölge'deki hayvancılık işletmelerinin büyük çoğunluğu küçük sermayeli aile işletmeleri şeklindedir. Bu işletme sahiplerinin çoğu, hayvancılığı teknik bir düzeyde yapacak nitelikte değildirler(Şahinöz, 2005, 163). Hayvanlar genellikle elverişsiz barınaklarda yetiştirilmektedir. Bölge'de hayvanların çoğu doğa şartlarına terk edildikleri ve gerekli önlemler alınmadığı için her yıl yüzlerce hayvan ölmekte, büyük parasal kayıplar meydana gelmektedir.

Bölge'de hayvan hastalıklarıyla yeterli düzeyde mücadele edilmemesinde mera hayvancılığındaki kontrol yetersizliği; hayvan hastalıkları teşhis laboratuvarı ve uzman veteriner sayısı yetersizliği ve veteriner hekimlerin mesleki faaliyetlerini etkinlikle sergileyebilecekleri koşulların yeterince geliştirilememiş olması önemli faktörlerdir(Dağ vd., 2002, 4).

4. Tarımsal üretim faaliyetinin en önemli halkalarından birini oluşturan yayım hizmetinin etkin bir şekilde çalışmamasından dolayı, araştırmalarda ulaşılan sonuçlar veya teorik bilgiler

*1989 GAP Master Planı'nda, 2005 yılında Bölge'deki yem ekilen alanların toplam tarım alanlarının % 23'üne ulaştırılması hedeflenmişti.

uygulamaya aktarılamamaktadır. Buna en güzel örnek, üniversitelerde büyük emek ve kaynak harcanarak yapılan araştırma sonuçlarının asıl hedefi olan üreticiye aktarılamamış olmasıdır. Bu görevi Tarım Bakanlığı'na bağlı kurum ve kuruluşlar üstlendiği halde; örgütlenme eksikliği, parasal ve uzman eleman yetersizliğinden dolayı yetersiz düzeyde kalmaktadır. Ayrıca, bu kuruluşların araştırma merkezi durumunda olan üniversitelerle ilişkileri yok denecek kadar azdır(Karlı, 2004, 35-38).

5. Tarımsal üretim faaliyetlerinde üretimi artırmak ve iyileştirmek amacıyla öz sermayenin yeterli olmadığı durumda, üretim giderlerinin sağlanmasında ve tesislerin kurulmasında dış sermayenin kullanılması bir zorunluluktur. Bu bağlamda, tarımsal kredi, tarım sektörünün gelişmesinde temel faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir(Özçelik, Güneş ve Artukoğlu, 2005, 961). Türkiye'de hayvancılığın öneminin anlaşılmasına paralel olarak, Ziraat Bankası tarafından hayvancılığa ayrılan kredi ve sübvansiyonlar önemli oranda artırılmıştır. Ancak, Ziraat Bankası'nın Bölge için açtığı krediler, hayvancılığın gelişmesine yetecek düzeyde değildir. Banka'nın kredi faizleri hayvancılığı teşvik yerine tehlikeye sokacak seviyededir ve kredilerin büyük çoğunluğu kısa vadeli. Kredilerde güvence olarak taşınmaz istenmesine karşın, Bölge'deki çoğu kesimde kadaströ çalışmalarının henüz yapılamaması ve bankanın yüksek miktarlarda ipotek istemesi çiftçileri güç durumda bırakmaktadır(Anonim, 2006, 9).

6. Bölge'deki işletmelerin çoğu, küçük ölçekli aile tipi işletmelerdir. Bu işletmeler, geniş bir alana yayılmış ve dağınık durumdadırlar. Bölge'de bu işletmelerin ortak çıkarlarını ciddi anlamda koruyacak üretici birliği, kooperatif benzeri organizasyonlar bulunmamaktadır(İnan, 2003, 171). Tarımsal amaçlı kooperatiflerin büyük bir bölümü devlet örgütü gibi çalışmaktadır. Bu durum üretilen ürünlerin uygun bir fiyatla satılamamasına neden olmaktadır. Özellikle süt fiyatları, süt fabrikaları ve mandıralar tarafından belirlenmektedir. Ancak belirlenen fiyatlar üreticileri tatmin etmemektedir. Bu olumsuzluk, özellikle sığır yetiştiriciliğinin gelişmesini engelleyen en önemli etkenlerden biridir(Anonim, 2004, 44).

7. Bölge'deki hayvan barınakları büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için, özellikle kültür ırkı hayvanlar için uygun bir durumda değildirler. Barınaklar hayvanların

barınmalarını sağlamak ve kötü hava koşullarından korunmalarını sağlamak amacıyla yapılmış olup; sağlıklı hayvansal üretim için gerekli koşullar mevcut değildir. Bölge’de devlet desteğiyle yapılan projeli, modern hayvan barınaklarının sayısı çok az olup; bunların birçoğunda üretim yapılmamaktadır. Bölge’de tavukçuluk sektörü ile ilgili kümeslerin durumu diğer hayvan barınaklarına göre nispeten daha iyi bir durumdadır(Anonim, 2006, 16-17).

8. Bölge’de hayvancılık sektörüne yönelik kamusal hizmetler etkin kılınamamıştır. Ayrıca, hayvancılık sektörüyle ilgili olarak bir sigorta sistemi bulunmamaktadır(GAP-BKİ, 2005, 41).

9. Tarıma dayalı sanayilerin Bölge’deki tarım sektörü ile bütünleşmesi (entegrasyon) gerçekleştirilememiştir(Pıçak, 2007, 296).

10. İstikrarlı fiyat politikalarının uygulanmaması, Bölge’de işletmelerin (et, süt, yem vb.) zararına çalışmalarına yol açmıştır(GAP-BKİ, 2005, 41).

GAP Bölgesi Hayvancılığının Geliştirilmesine Yönelik Çözüm Önerileri

Verimi düşük olan hayvan ırklarının verim düzeylerinin artırılması amacıyla yapılacak ıslah çalışmalarında, Bölge’de koşulları uygun olan işletmeler için saf (kültür) ırk hayvanların yetiştirilmesi faydalı olacaktır. Ancak, bu tip işletmelerin sayısının son derece sınırlı olması nedeniyle seçme (seleksiyon), melezleme ve araştırma çalışmalarının daha düzenli bir biçimde sürdürülmesi gereklidir. Bunun için öncelikle hayvancılık sektörünün çeşitli konularında çalışan kamu kuruluşlarıyla işbirliği yapılması gerekmektedir. Bölge’de gebe düve ithalatı yerine, yerli ırkların kültür ırkları ile melezleme çalışmalarına ağırlık verilmeli; bu konuda doğal ve suni tohumlama çalışmaları dikkate alınarak yeni politikalar belirlenmelidir(Anonim, 2006, 25). Bölge’de damızlık yetiştiren özel işletmelerin kurulması ya da kurdurulmasının teşvik edilmesi gereklidir.

Bölge’de GAP kapsamındaki sulamaların yaygınlaşması göz önünde bulundurularak, yem bitkilerinde üretim artışı sağlanmalıdır. Bölge’deki yem üretimine devlet desteğinin verilmesi, hem kapasiteyi arttıracak ve hem de üretim artışı sağlayarak, hayvansal ürünler ithalatı

için harcanan döviz miktarını azaltacaktır. Ayrıca, yetiştiriciler gerek kaba yem üretimi ve gerekse kaliteli karma yem kullanmanın avantajları hakkında bilgilendirilmelidirler.

Devlet, hayvan sağlığı alanında gerekli teşkilatlanmayı yapmalı; Bölge düzeyinde yaygın, yeterli ve etkin teşhis ve kontrol laboratuvar ağı kurarak, yeterli uzman hekim görevlendirmeli ve serbest veteriner hekimliği teşvik etmelidir. Bu laboratuvarlarda ekonomik öneme haiz belli başlı hayvan hastalıklarının teşhisi ve eradikasyonu sağlanmalı; Bölge'deki tüm hayvanların iç, dış, kan ve paraziter hastalıklara karşı korunmalarını sağlamak amacıyla mücadele programları geliştirilmelidir(GAP-BKİ, 2005, 39, 44). Bölgeler arasındaki hayvan alımları kontrol altına alınmalıdır. Ayrıca, yetiştiricilerin hayvan hastalıkları ve sağlıklı korunma konusunda bilgilenmeleri sağlanmalıdır.

Bölge'de tarımsal yayım hizmetlerinin yetersizliğinin yanısıra; teknik, mali ve idari konularda hayvancılıkla uğraşanlara yeterli düzeyde bilgi veren kuruluşlar yoktur. Basın-yayın, radyo ve özellikle televizyondan pratik eğitim programlarıyla yararlanılmalı; hayvancılık konusunda çeşitli dokümanlar hazırlanarak yaygın olarak gösteri (demonstrasyon) çalışması yapılmalıdır.

Bölge'deki Tarım İl Teşkilatları tarafından yapılan tarımsal yayımlar etkinleştirilerek, özel tarımsal danışmanlık servislerinin ve çiftçi örgütlerinin yayımın sağlanmasına iştirakleri sağlanmalıdır. Bilgisayar Destekli Tarımsal Bilgi Merkezleri oluşturularak, hayvancılık konusunda yapılan araştırma sonuçlarının hedef kitleye yayım teşkilatı tarafından ulaştırılması için gerekli organizasyonun kurulması sağlanmalıdır.

Ziraat Bankası'nın Bölge'ye yönelik orta ve uzun vadeli kredi oranları arttırılmalı; ayrıca kredi vadeleri yetiştiriciliğe uygun ve üretim dönemi sonunda bitecek şekilde belirlenmelidir. Hayvancılığa ayrılan kredi güvencelerinde kolaylıklar sağlanması, faiz oranlarının uygun düzeylerde tutulması gereklidir. Kredilendirmede, yarım kalmış ve tamamlandığı halde işletme sermayesi bulunmayan işletmelere öncelik verilmelidir. Ayrıca, verilen kredilerin amacına uygun olarak kullanılmasının sağlanmasına yönelik yaptırımlar getirilmelidir. Bölge'ye uygulanan

destek ve teşviklerin hayvancılık faaliyetlerine göre alt-bölgeler tespit edildikten sonra belirlenerek yeniden düzenlenmesi gereklidir(Pıçak, 2007, 58-60).

Hayvancılığın gelişmesini sağlamak amacıyla, Bölge'deki yetiştiricilerin kooperatif ve üretici birlikleri kurmaları özendirilmeli ve Tarım Bakanlığı bünyesindeki örgüt birimlerinin hayvancılık konusunda çalışan diğer birimlerle bağlarının kuvvetlenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca özel sektör işletmeleri ile Bölge'deki üreticiler arasında sözleşmeli yetiştiricilik uygulamalarının yoğunlaştırılmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Bölge'de hayvancılığın geliştirilmesi için, özellikle pazarlama sorununun çözümlenmesi gereklidir. Bunun için, öncelikle yetiştiricilerin pazarlama örgütlerini kurmaları veya kooperatifleşmeleri sağlanmalıdır(İnan, 2003, 171). Devlet tarafından "Hayvancılık Bölgeleri"nin kurulması, bu sayede hayvansal ürün piyasalarının ve borsalarının kurulmasına öncülük edilmesi gerekmektedir.

GAP Bölgesi, ülkemizin en sıcak bölgelerinden biri olduğundan, hayvanların korunacağı çevre şartları soğuktan ziyade sıcaklıktır. Kış aylarında sıcaklık çok düşük olmadığı için, tam çevre kontrollü hayvan barınakları yerine açık veya yarı-açık ahırlar, perdeli kümesler daha uygundur(Anonim, 2006, 24). Bu tip barınaklar hem istenilen çevre şartlarını sağlayacak hem de daha ucuza mal edilecektirler. Böylece işletme sermayesinin önemli bir bölümü, alt yapı yerine üretime aktarılabilir.

Bölge'nin coğrafi ve iklim koşullarına, sosyal yapısına uygun işletmelerin yaygınlaştırılması için ilgili kuruluşların katılımı ile pilot projelerin uygulanması gerekmektedir. Ayrıca, tespit edilen alt-bölgelerde alternatif hayvancılık faaliyetlerinin (arıcılık, ipek böcekçiliği vb.) pilot proje olarak uygulanması faydalı olacaktır(Anonim, 2004, 45).

Entegre hayvancılık yaklaşımının kamu ve özel sektör tarafından kabul edilmesi; hayvansal üretim geliştirilirken aynı zamanda hayvancılığa dayalı sanayinin ve yan sanayinin kurulması ve geliştirilmesi için gerekli destekleme ve teşviklerin düzenlenmesi ve uygulamaların koordinasyonunun sağlanması gereklidir.

Bölge'ye kaçak hayvan girişinin önlemesi için etken tedbirlerin alınması gereklidir.

Sonuç

Hayvancılık bir taraftan toplumun hayvansal protein ihtiyacının karşılanmasını sağlarken diğer taraftan da bitkisel üretim yapısına, kırsal refahın gelişmesine ve genel ekonomiye önemli katkılarda bulunur. Ancak, sektörden beklenen faydanın sağlanabilmesi için genel ekonomik desteğin sürekliliği ve yeterliliği esastır(Dağ vd., 2002, 1).

GAP Bölgesi'nde hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla hazırlanan GAP Master Planı'nda ve GAP Bölge Kalkınma Planı'nda önemli hedefler belirlenmiş ve bu alanda GAP-BKİ'nin birçok çalışması olmuştur. Ancak Bölge'nin ekonomik açıdan geri kalmışlığı, hayvansal üretimin kapalı ekonomi içinde yer alması ve terör olayları sonucu meraların boşaltılmasıyla artan göçler hayvancılığın gelişmesini sınırlayan önemli etkenler olmuştur. Ayrıca, Bölge'de hayvan ıslahı, bakım ve besleme, hayvan hastalıkları ile mücadele, örgütlenme ve pazarlama, eğitim, destekleme politikaları ve finansman kaynaklarına erişim alanlarında ciddi sorunlar bulunmaktadır.

Bölge'nin mevcut potansiyeli içerisinde, özellikle ticari hayvancılığın geliştirilmesine yönelik olarak bir dizi makro kararın alınması gerekmektedir. Bu çerçevede;

- Bölge'deki mevcut hayvancılık işletmeleri desteklenmeli, bir organizasyon modeli içerisinde üretim yapmaları teşvik edilmeli ve optimum işletmelerin kurulması yönünde teşvik ve destekler sağlanmalıdır.
- Bölge'de yüksek verimli kültür ırkı veya melezlerinden oluşan sürüler oluşturulmalıdır.
- Yüksek verimli hayvanlar çevre şartlarına karşı hassas olduklarından uygun barınaklarda barındırılmalıdır.
- Hayvan hastalıklarına karşı düzenli olarak aşılama yapılmalı, hijyenik şartlara dikkat edilmelidir. Eğitimini tarım ve veterinerlik alanında tamamlayanlara ayni ve nakdi destekler sağlanmalıdır.

- Kaliteli kaba ve kesif yem kullanımı, silaj* üretimi teşvik edilmelidir. Mevcut yem açığını kapatmak ve yem kalitesini yükseltmek amacıyla alternatif yem üretiminin yaygınlaşması sağlanmalı, yeni destek sistemleri ve pazar garantisi realize edilmeli ve sözleşmeli yem bitkisi ekimine öncülük edilmelidir.
- Üreticilerin bilgi ve beceri düzeylerini arttırıcı seminer, kurs, gösteri (demonstrasyon) vb. çalışmalar düzenlenmelidir. Bir entegrasyon modeli içerisinde, işletmelerin kendi yayım hizmetlerini sunabilecekleri, sözleşmeli çiftçilik sistemi teşvik edilmelidir.
- Kooperatif veya üretici birlikleri kurularak, yetiştiricilerin örgütlenmeleri sağlanmalıdır.
- Bölge’de üretim yapan bütün üreticilerin tarımsal kredilere ulaşmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalı, kredilerin amacına uygun kullanılması sağlanmalıdır.
- Üretilen hayvansal hammaddelerin değerlendirilmesi amacıyla Bölge’nin ulaşımı kolay, pazara yakın alanlarında talep düzeyi yüksek, yani pazarlanması kolay mamulleri üreten işletmeler kurulmalıdır.

GAP Bölgesi’ndeki hayvancılık sektörü ile ilgili bütün sorunlar, Bölge’deki hayvancılık potansiyelinin akılcı plan, strateji ve desteklemelerle geliştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bölge’deki hayvancılığın geliştirilmesi artan iç talebin ve Bölge’ye sınır ülkelerdeki talebin kısmen karşılanmasını sağlayacak; Bölge’yi canlı hayvan, hayvansal ürünler ve hayvan yeminde ihracatçı konumuna getirecektir.

KAYNAKÇA

Akın, Emine. **Bir Bölgesel Kalkınma Yönetimi Örnek Olayı “GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı”**, Ankara: Başbakanlık GAP-BKİ Başkanlığı, 1999.

Akman, Numan ve Ali Murat Tatar. **Türkiye ve AB’de Hayvancılık**, Pankobirlik Dergisi. Yıl:17. Sayı:85. Ankara, 2006, ss. 40-47.

Anonim, **GAP Bölgesi’nde Hayvancılığın Geliştirilmesi**, Başbakanlık GAP-BKİ Başkanlığı, Ankara, 2004.

*Silaj: Su içeriği yüksek yeşil yem bitkilerinin, havasız ortamda süt asidi bakterilerinin etkinliğine bırakılarak fermantasyona uğratılmaları suretiyle elde edilen; bir nevi hayvan turşusu da denilebilecek yem çeşididir.

- Anonim, **GAP Yöresinde Hayvan Yetiştiriciliği-V**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2006.
- Aslan, Seyfettin, “**Tarım Sektöründe Hayvancılık ve 50. Yılında EBK. Et ve Balık Ürünleri A.Ş. Genel Müdürlüğü**”, Ankara, Aralık 2002.
- Başbakanlık GAP-BKİ Başkanlığı, **GAP Durum Raporu 1992**, Ankara, 1993.
- Cangir, Cemil ve Duygu Boyraz. “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Arazi Varlığı ve Tarım Topraklarının Konumu ve Yörede Çevre Düzeni Planı ve Toprak Amenajmanı Projelerinin Önemi”, **3. GAP ve Sanayi Kongresi Bildiriler El Kitabı**, Diyarbakır: TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 18-19 Ekim 2003, ss. 403-426.
- Dağ, Rifat, Ersin İstanbulluoğlu, İnci Avşar, Taner Söylemez, **GAP Bölgesinde Hayvancılık, GAP Hedefleri ve Gelişme Koşulları**, Başbakanlık GAP-BKİ Başkanlığı, Ankara, 2002.
- Demir, Nazmi. “Güneydoğu Projesiyle İlgili Üretim Politikalarımız”, **GAP’ta Tarım, Tarıma Dayalı Endüstriler ve Finansmanı Sempozyumu Bildiriler El Kitabı**, Şanlıurfa: Ziraat Bankası, 4-5 Ekim 1989, ss. 81-98.
- DPT, Sekizinci BYKP Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın Nu. DPT: 2519-ÖİK: 537, Ankara, 2000.
- DPT. “**Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu**”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. 2001.
- DPT. **GAP Master Planı**, Nippon Koei Co.Ltd., Yüksel Proje Co., Ankara, 1990.
- Foostat, <http://faostat.fao.org/site/381/default.aspx>. (Erişim: Kasım 2006).
- GAP-BKİ Başkanlığı, http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=altm/m_projef_tr.html (Erişim: Kasım 2006).
- GAP-BKİ, **Dünyada, Türkiye’de ve GAP’ta Tarım**, Ankara, Mayıs 2005.
- GAP-BKİ, **GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması Nihai Raporu-Yöneticiler İçin Özet**, Başbakanlık GAP_BKİ Başkanlığı, Ankara, Temmuz 1993.
- GAP-BKİ, **GAP Pazarlama ve Ürün Deseni Çalışmaları**, C. 2, Ankara, Ağustos 1992.
- İnan, İ. Hakkı. “GAP Bölgesi Tarımsal Kalkınmasında Kooperatifçilik”, **3. GAP ve Sanayi Kongresi Bildiriler El Kitabı**, Diyarbakır: TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 18-19 Ekim 2003, ss. 171-173
- Karlı, Bahri. “GAP Bölgesi Tarımının Sosyo-Ekonomik Yapısı”, **GAP II. Tarım Kongresi Bildiriler Kitabı**. Şanlıurfa: Hr. Ü. Ziraat Fakültesi-Başbakanlık GAP-BKİ Başkanlığı, 24-26 Ekim 2001, ss. 543-553.

- Karlı, Bahri. **GAP Bölgesinde Üniversite İle Tarıma Dayalı Sanayi İşletmeleri Arasındaki İşbirliği ve İlişki Düzeyinin Belirlenmesi ve Geliştirilmesi**, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Şanlıurfa, 2004.
- Kaya, İbrahim. **Büyükbaş Hayvan Yetiştirme ve Islahı**. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları. Ders Notları No:14. İzmir, 1994.
- Özçelik, Ahmet, Erdoğan Güneş ve M. Metin Artukoğlu. “Türkiye’de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları”, **Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi**, 3-7 Ocak 2005, Ankara, ss.961-985 (1-3).
- Paksoy, H. Mustafa. “GAP Kapsamındaki İllerde Sosyo-Ekonomik Göstergeler ve Türkiye Karşılaştırması”, **2. GAP ve Sanayi Kongresi Bildiriler El Kitabı**. Diyarbakır: TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 29-30 Eylül 2001, ss. 239-252.
- Pıçak, Murat. **Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Ekonomik Gelişiminde Tarıma Dayalı Sanayilerin Etkisi (1990-2000 Dönemi)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007.
- Saçlı, Yurdağül. “**AB’ye Uyum Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı**” DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın: DPT: 2707, Ankara, Nisan 2007.
- Saçlı, Yurdağül. “**Türkiye Sığırçılığında Alternatif Gelişme Olasılıkları ve Geleceğe İlişkin Politikaların Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma**”. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2005.
- Şahinöz, Ahmet. “GAP Sürecinde Tarımsal Kalkınma Politikalarına Bakış ve Tarımsal Sanayileşme” **GAP ve Sanayi Kongresi**, TMMOB, 23-24 Eylül 2005, Diyarbakır. ss. 160-174.
- TUIK, **Tarım İstatistikler**, <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=191&altMenuGoster=1>, (Erişim 2007).
- Tüzün, A. Mekin ve Ruhsar Yenigün, **Gap’ta Hayvansal Üretimin Yeri ve Önemi**. Başbakanlık GAP-BKİ Başkanlığı, Ankara, 2002.
- Wikipedia, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Hayvanc%C4%B1%C4%B1k> (Erişim: Mayıs 2007).
- Yavuzer, Gülşah Bengisu, Ümit Yavuzer, Ali Rıza Öztürkmen, Tahir Polat ve Harun Baytekin. “GAP Bölgesi’nde Çayır-Mera Alanlarının Bugünkü Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **3. GAP ve Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı**. Diyarbakır: TMMOB Makina Mühendisleri Odası, 18-19 Ekim 2003, ss. 205-216.
- Yıldırım, Ahmet. “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Meteorolojik ve Klimatolojik Özellikleri”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 292 (Mart 1992), ss. 52-61.